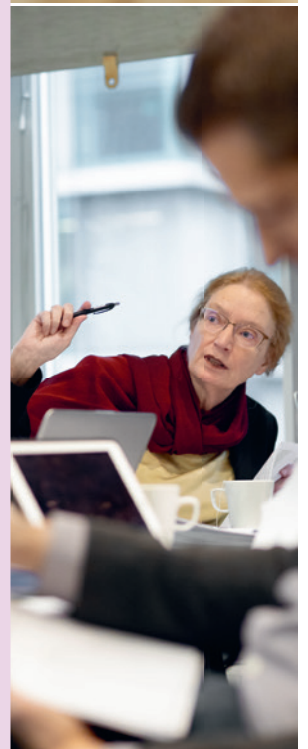

Systembolagets
stöd till
alkoholforskning
2020

Systembolaget avsätter 10 miljoner kronor för alkoholforskning i en årlig utlysning. Bedömning och beslut kring ansökningarna hanteras av Systembolagets Alkoholforskningsråd, som är oberoende av Systembolaget. Rådet består av både vetenskapliga ledamöter och samhällsrepresentanter, även forskare från andra nordiska länder är representerade. Vid beslutsmötet i december 2019 fördelades medel till 30 projekt.

Varje år delar Systembolaget ut 10 miljoner till alkoholforskning. Fördelning av medlen sker av ett oberoende forskningsråd i syfte att stärka alkoholforskningsfältet i Sverige. Samhällsvetenskaplig och folkhälsovetenskaplig alkoholforskning prioriteras, tillsammans med forskning som är av särskild betydelse för det förebyggande arbetet mot alkoholskador. Två miljoner kronor är öronmärkta för juniora forskare och lika mycket för identifierade fokusområden.

I denna projektkatalog har vi samlat de projekt som Systembolagets Alkoholforskningsråd har beviljat medel för år 2020. Det finns intervjuer med ett urval forskare om pågående projekt och samtliga projekt är listade efter det område de sökt medel inom:

- Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder.
- Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster.
- Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå.
- Fokusområden.
- Juniora medel.

Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder

Hälsoeffekter av appar utvärderas

Under de senaste åren har ansökningar om webbaserade interventioner och appar för minskad alkoholkonsumtion ökat stadigt. Alltifrån utveckling av helt nya appar till att utvärdera användningen av redan befintliga. Anna-Karin Danielsson, docent vid Karolinska Institutet, har beviljats medel för det senare.

FOTO: AHMET GÖRCÜM

Anna-Karin Danielsson, docent vid Karolinska Institutet.

Projektet går ut på att undersöka effekterna av två appar, Glasklart och iBAC när de används som komplement till standardbehandling för alkoholberoende. På den klinik där studien utförs – Riddargatan 1 i Stockholm – är standardbehandling i de flesta fall olika typer av kognitiv beteendeterapi, ibland med medicin, ibland utan. Kliniken försöker i möjligaste mån att erbjuda behandling som passar individen, så ibland är målet att sluta dricka alkohol helt och ibland är det att nå ett kontrollerat drickande.

STORT GAP MELLAN PROBLEM OCH HJÄLPSÖKANDE

Men de flesta människor med alkoholberoende söker inte behandling och en anledning till det kan vara att den behandling som erbjuds inte uppfattas som särskilt attraktiv. Det finns ett stort gap mellan andelen som behöver behandling och andelen som söker behandling.

– Olika studier uppskattar att mindre än 10–20 procent av de som behöver behandling faktiskt någonsin har varit i behandling, säger Anna-Karin Danielsson. I själva verket är alkoholberoende den psykiska sjukdomen – för det räknas ju som en sådan – med det största behandlingsgapet. Behandling uppfattas som oattraktiv och stigmatiserande och det verkar som om det först är när problemen blir mycket allvarliga som man söker vård.

En förhoppning är att apparna ska uppfattas som användarvänliga och göra behandlingserbjudandet mer attraktivt.

CORONAPANDEMIN KRÄVDE OMSTÄLLNINGAR

Men resultaten får vi vänta på, det är en lång planerings- och implementeringsprocess för den här typen av projekt. Samarbeten med leverantörer ska dras igång, behandlingspersonalen ska utbildas och studiedeltagare ska rekryteras. Och när det var dags att trycka på startknappen tidigt i våras kom Coronapandemin. Kliniken fick snabbt ställa om till digital vård och projektet anpassas till digitala vårdplattformar. Och att bedriva klinisk forskning är komplicerat och i det här fallet med många olika aktörer. Anna-Karin utför vanligtvis epidemiologisk registerforskning, kliniska studier är en ny erfarenhet.

– Det som har förvånat mig mest så här långt, är hur komplext det är att bedriva klinisk forskning, säger Anna Karin. Det har krävts många möten med jurister, administratörer, vårdpersonal och – i vårt fall – ingenjörer.

Projektet är ett samarbete med Region Stockholm och Karolinska Institutet vilket kräver många avtal mellan parterna, inte minst för att skydda patienterna och deras uppgifter.

– Jag har tur som får driva projektet ihop med rutinerade proffs, säger Anna Karin Danielsson, docent vid Karolinska Institutet.

Om alkoholberoende

Alkoholberoende är ett sjukdomstillstånd och det finns olika diagnosmanualer för beroende. I den här studien används WHO:s diagnosmanual *ICD-10* som innehåller diagnoserna skadligt bruk och beroende. En annan manual är *DSM-5* där alkoholberoende diagnosticeras som milt, måttligt och allvarligt. För båda manualerna gäller att olika antal kriterier ska vara uppfyllda för de olika diagnoserna.

Om apparna som studeras

Glasklart är en app där du registrerar din konsumtion i realtid. Det vill säga, du klickar på antal glas och vad du dricker och kan samtidigt registrera exempelvis om du är ensam eller i sällskap och hur starkt sug du upplever.

iBAC är en så kallad "alkometer", kopplad via bluetooth till en app i din mobil. Den programmeras av vårdpersonal att be dig blåsa vid ett visst antal tillfällen per dygn och ger på så vis ett mått på alkoholen i ditt blod vid mättillfället (Blood Alcohol Concentration, BAC). Den mäter alltså det vi populärt kallar promille.

Om studien

Projektets titel: Glasklart och iBAC: att mäta alkoholkonsumtion och behandla alkoholproblem

Huvudsökande: Docent Anna-Karin Danielsson, Karolinska Institutet

Medsökande: Professor Sven Andréasson, Doktor Andreas Lundin

Projektid: Inleddes 2018 och beräknas avslutas 2024-2025

Publicerat: Danielsson AK, Lundin A, Andréasson S. Using mobile phone technology to treat alcohol use disorder: study protocol for a randomized controlled trial. *Trials*. 2018 Dec 29;19(1):709. doi: 10.1186/s13063-018-3137-y. PMID: 30594232; PMCID: PMC6311064.

Samtliga projekt som beviljats medel för 2020 inom området Forskning om vad som förebygger alkoholskador, missbruk och beroende samt ökar kunskapen om vård- och behandlingsmetoder:

0004 Anna-Karin Danielsson, Karolinska Institutet, Glasklart och iBAC: att mäta alkoholkonsumtion och behandla alkoholproblem, se projektkatalog 2019

0007 Markus Heilig, Linköpings universitet, Childhood trauma exposure as a risk factor for alcohol use disorder, se projektkatalog 2019

0012 Sara Brolin Låftman, Stockholms universitet, Schools' organizational characteristics and adolescent alcohol use, se projektkatalog 2018

0016 Mats Hallgren, Karolinska Institutet, Motion som behandling för alkoholberoende, se projektkatalog 2019

0043 Anna Strandberg, STAD/Karolinska Institutet, Grubbel – en randomiserad kontrollerad studie av en webbaserad intervention, se projektkatalog 2019

0046 Pia Kvillemo, STAD, Effekter av ett webbaserat alkoholförebyggande program för unga, se projektkatalog 2019

0058 Helena Frielingsdorf Lundqvist, Linköpings Universitet, Mekanismer bakom framgångsrik behandling av PTSD och alkoholberoende, se projektkatalog 2019

0066 Michael Wells, Karolinska Institutet, Utvärdering av en barnmorskeledd Internetbaserad modell för att förebygga droganvändning

0072 Erika Comasco, Uppsala Universitet, Glutamaterga spår av stress tidigt i livet av betydelse för missbruk, se projektkatalog 2019

0079 Anne Berman, Karolinska Institutet, Strukturerade digitala insatser för problematiskt alkoholbruk hos ADHD patienter, se projektkatalog 2018

0082 Kent W Nilsson, Region Västmanland/Uppsala universitet, Adekvata, valida och reliabla indikationer för alkoholkonsumtion bland unga, se projektkatalog 2018

Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster.

Utvärdering av Öckerömetoden – en förebyggande metod för små kommuner

I Sverige har vi en lång tradition av att arbeta alkoholförebyggande. Inte sällan via föräldrar och skola. Ansvaret för det förebyggande arbetet ligger på kommunerna och det finns behov av utvärderade förebyggande metoder som kan användas på lokal nivå. Öckerömetoden är en metod som utvecklats av Öckerö kommun och som spridits till ett 20-tal kommuner. Professor Robert Svensson, Malmö Universitet, har fått finansiering för att utvärdera eventuell effekt på alkoholkonsumtionen.

Forskningsstödet när det gäller effekter av alkoholförebyggande metoder är svagt. Många metoder utvärderas inte utifrån effekt och de effektutvärderingar som gjorts är ofta bristfälliga eller visar på resultat som går i olika riktningar. Effekterna av bredare påverkansprogram, som förutom föräldrar och skola även fokuserar på lokalsamhället (politiker, lärare, fritidsledare, idrottsorganisationer och andra föreningar) vet vi ännu inte så mycket om. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, SBU, menar att s.k. multimodala program, där olika lokala aktörer agerar gemensamt och där tillgänglighetsbegränsande insatser ingår, kan minska alkoholkonsumtionen bland unga. Öckerömetoden är ett sådant program.

UTFORMAD FÖR DEN MINDRE KOMMUNEN

Öckerömetodens mål är att minska alkoholkonsumtionen bland ungdomar. Syftet med forskningsprojektet är att undersöka vilka effekter Öckerömetoden har just när det gäller alkoholkonsumtion och berusningsdrickande. Alkoholkonsumtionen bland unga har sjunkit kraftigt i hela Sverige under de senaste tio åren. För att kunna bedöma om en sjunkande alkoholkonsumtion är en effekt av Öckerömetoden genomförs utvärderingen med en experimentgrupp som använder metoden och en kontrollgrupp som inte använder metoden, samtliga i högstadieskolor i åtta mindre skånska kommuner. Forskningsprojektet implementerades 2016–2019 och nu analyseras utvärderingens primära effektmått avseende alkoholkonsumtion. En vetenskaplig artikel väntar på publicering och vi har flera intressanta resultat att vänta.

Alkoholkonsumtionen bland unga ska enligt Öckerömetoden minska genom att öka föräldrars och andra vuxnas restriktiva attityder och förhållningssätt till ung-

FOTO: HÅKAN RÖJDER

Professor Robert Svensson, Malmö Universitet.

domars alkoholkonsumtion. När det gäller föräldrarnas attityder så mäts de genom ungdomarnas uppfattning om sina föräldrars attityder.

– Vi har mätt hur ungdomarna uppfattar sina föräldrars attityder angående deras drickande och vi kan inte se några tydliga skillnader över tid, säger Robert Svensson.

LOKALA SAMORDNARE VIKTIGA

Öckerömetoden har utvecklats för att passa för mindre kommuner, där resurserna för förebyggande sociala insatser ofta är begränsade. Metoden bedöms vara lätt att implementera, eftersom den bygger på en lokal samordnare, och därför inte kräver någon stor organisation eller extra arbetsinsatser från många personer. De lokala samordnarnas roll i implementeringen av den här typen av metoder betonas.

– Samarbetet med de lokala samordnarna har gått bra, säger Robert. Jag tror absolut att samarbetet med de lokala samordnarna är en mycket viktig del för implementering av den här typen av metod.

Resultaten är naturligtvis avgörande för om metoden kommer att rekommenderas för implementering eller inte. Metoden har stor potential för att spridas, om den skulle visa sig vara effektiv.

– Det är av stor vikt att skapa vetenskaplig kunskap om metodens eventuella effekter, om den har effekt kan den spridas vidare, säger Robert. Om den inte är effektiv bör den inte spridas ytterligare, åtminstone inte utan att fler studier och eventuella revideringar av metoden är genomförda.

Samtliga projekt som beviljats medel för 2020 inom området Forskning om effekter av policy/lag/marknadsförändringar på alkoholkonsumtion och dryckesmönster:

0027 Emilie Agardh, Karolinska Institutet, Alcohol-related disease burden in the Nordic countries in view of policy changes, se projektkatalog 2019

0034 David Karlsson, Göteborgs universitet, Alkoholopinionen och de politiska styrmedlen, se projektkatalog 2019

0048 Robert Svensson, Malmö Universitet, Utvärdering av Öckerömetoden

Om Öckerömetoden

De olika komponenter som ingår i metoden är genomförande av drogvaneundersökningar, föräldramöten, PR-insatser och nyhetsbrev och samverkan med lokala aktörer som skola och föreningsliv. Öckerömetoden används idag i olika utsträckning i ett 20-tal kommuner, ungefär hälften av kommunerna använder alla eller så gott som alla komponenter i metoden.

Om studien

Projektets titel: Utvärdering av Öckerömetoden

Huvudsökande: Professor Robert Svensson, Malmö universitet

Medsökande: Professor Björn Johnson

Projektid: Inleddes 2016 och avslutas 2020.

Publicerat:

Johnson, B., & Svensson, R. (2020). Alcohol drinking among adolescents with native-Swedish and non-European immigrant background: the importance of parental attitudes and peer attitudes for acculturation. *Drugs: Education, Prevention and Policy*. doi.org/10.1080/09687637.2020.1822293

Svensson, R., & Johnson, B. (2020). Internet use and adolescent drinking: Does it matter what young people do online? *Drug and Alcohol Dependence*, 213: 108138.

Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå.

Gäller totalkonsumtionsmodellen för olika socioekonomiska grupper?

Totalkonsumtionsmodellen som utvecklades på 1970-talet bygger på teorin om kollektivt drickande. Modellen har fått starkt empiriskt stöd i studier av den allmänna befolkningen och svensk alkoholpolitik grundar sig till stora delar på teorin. Men gäller modellen även för olika socioekonomiska grupper, så kallade SES-grupper? Det har Professor Thor Norström vid Stockholms universitet och hans kollegor studerat.

Att grupper med lägre socioekonomisk status har betydligt högre risk för allvarliga substansrelaterade problem, som till exempel alkoholrelaterad sjuklighet och dödlighet, är väl känt. När man tittar på socioekonomi så tar man hänsyn till en rad olika faktorer, tillsammans eller var för sig. I den här studien har utbildningsnivå använts som socioekonomiskt mått. Fördelen med utbildning som socioekonomisk indikator är att den är mer stabil över tid. Jämfört med yrke och inkomst är den inte känslig för omvänd kausalitet, dvs. att den skulle påverkas negativt av eventuellt alkoholmissbruk.

LIKARTADE FÖRÄNDRINGAR I GRUPPERNA

I en studie baserad på självrapporterade uppgifter i Monitormätningarna under perioden 2004–2014 analyserades ifall alkoholkonsumtionen förändrades på ett likartat sätt inom de olika utbildningsgrupperna. Resultaten tydde på att så var fallet.

– Vi kunde se att förändringar i totalkonsumtionen – ökning eller minskning – avspeglas i motsvarande förändringar i konsumtionen inom alla utbildningsgrupper, säger Thor Norström.

I en annan studie analyserades sambandet mellan totalkonsumtionen (mätt med Systembolagets försäljning) och den alkoholrelaterade dödligheten i olika utbildningsgrupper för perioden 1991–2017. Resultaten visade på statistiskt signifikanta samband mellan totalkonsumtionen och alkoholdödlighet i fem av de sex undergrupperna; undantaget var kvinnor med hög utbildning.

– Det fanns en statistiskt signifikant gradient i sambanden. En ökning av totalkonsumtionen gav en markant starkare effekt på dödligheten i lägre utbildningsgrupper än i högre, säger Thor.

FOTO: EVA DALIN

Professor Thor Norström vid Stockholms universitet.

OLIKA UTBILDNING GER OLIKA ANSKAFFNINGSMÖNSTER

En annan frågeställning som har studerats är den socioekonomiska profilen hos konsumenter av oregistrerad alkohol. Analyserna visade inte några signifikanta skillnader mellan de tre utbildningsgrupperna i den totala konsumtionen av oregistrerat. Men för konsumtion av hembränt och köp av smuggelsprit framkom en signifikant SES-gradient, där den lägsta utbildningsgruppen låg cirka fyra gånger högre än den med högst utbildning. Som jämförelse fanns en positiv SES-gradient för registrerad alkoholkonsumtion; inköp på Systembolaget är cirka 65 procent högre bland dem med hög utbildning jämfört med dem med låg utbildning.

Sammanfattningsvis anser forskarna att de har visat att totalkonsumtionsmodellen inte bara gäller för hela befolkningen, utan även olika socioekonomiska grupper. Men resultaten antyder också att modellen behöver förfinas och modifieras när man tillför en socioekonomisk dimension.

Om studien

Projektets titel: "Is the total consumption model valid across SES-groups?"

Huvudsökande: Professor Thor Norström, Stockholms universitet

Medsökande: Docent Jonas Landberg, Stockholms universitet

Projektid: Inleddes 2017 och avslutas 2021.

Publicerat: Norström, T. & Landberg, J. (2020) The link between per capita alcohol consumption and alcohol-related harm in educational groups. *Drug and Alcohol Review*, 39: 656-663.

Samtliga projekt som beviljats medel för 2020 inom området Forskning om alkoholkonsumtionens och dryckesmönstrens hälso-, sociala och ekonomiska effekter på både individ-, grupp- och samhällsnivå:

0045 Johanna Gripenberg, STAD, Alkoholkonsumtion, dryckesmönster och relaterade problem bland kroganställda

0049 Mats Ramstedt, CAN/Karolinska Institutet/Stockholms universitet, Orsaker bakom minskat ungdomsdrickande – en jämförelse av Sverige och Danmark, se projektkatalog 2019

0059 Thor Norström, Stockholms universitet, "Is the total consumption model valid across SES-groups?", se projektkatalog 2019

0070 Peter Larm, Stockholms Universitet, When adolescents drink less alcohol: Who do still drink and why?, se projektkatalog 2019

0077 Ingmar Skoog, Göteborgs Universitet, Alcohol use among older adults. A matter of concern, se projektkatalog 2018

Om totalkonsumtionsmodellen och kollektivitetsteorin

Teorin utvecklades av Ole-Jørgen Skog på 70-talet och tar sin utgångspunkt i antagandet att drickande är ett socialt beteende där individens drickande påverkas av drickandet i hans nätverk. Skog menade att förändringar i alkoholkonsumtionen är synkroniserade tvärs över alla konsumtionskategorier, från småkonsumenter till storkonsumenter. En slutsats av resonemanget är att en ökning av totalkonsumtionen leder till mer alkoholrelaterade skador.

Om socioekonomiska faktorer

Det finns ett antal sociala och ekonomiska faktorer, exempelvis utbildning, inkomst, yrke och födelseland. I den här studien har utbildningsnivå använts, med en indelning i tre utbildningsgrupper: grundskola (låg), gymnasieutbildning (medel) och högskoleutbildning (hög). Socioekonomiska skillnader i exempelvis alkoholskador förklaras ofta av vilka förhållanden som individer eller grupper (SES-grupper) lever under, till exempel livsvillkor, andra levnadsvanor som rökning och tillgång till sociala nätverk. Faktorerna påverkar varandra – skillnad i livsvillkor ger skillnad i hälsoutfall.

Om registrerad och oregistrerad konsumtion

Den registrerade konsumtionen utgörs av alkohol som säljs genom registrerade försäljningskanaler i Sverige, det vill säga på Systembolaget, restauranger och i livsmedelsbutiker.

Den oregistrerade konsumtionen består av alkohol som förs in i landet i samband med resor, hemtillverkning, köp av smugglad alkohol och köp via internet.

Fokusområde: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion

Vilka problem drabbar barn till föräldrar med hög alkoholkonsumtion?

Systembolaget identifierar fokusområden och avsätter särskilda medel för dem. Ett sådant fokusområde är ”Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion”. För år 2020 beviljades fem projekt i det fokusområdet, varav ett genomförs av dr Michael Livingston, vid La Trobe University i Melbourne och som är affilierad till Karolinska Institutet.

Konsekvenser för barn till föräldrar med alkoholproblem är ett viktigt område inom forskningen om alkoholens negativa effekter för andra än den som dricker. Många studier visar att barn till föräldrar med svåra alkoholproblem har förhöjd risk för en rad problem både på kort och lång sikt som psykisk ohälsa, dåliga sociala relationer, problem i skolan och eget substansmissbruk.

STUDIER PÅ SKOLELEVER

De flesta av studierna kring hur barn påverkas studerar barn till föräldrar som varit aktuella inom vård och behandling, som finns i olika typer av register. Men eftersom majoriteten av föräldrar med alkoholproblem inte hamnar i vård eller andra register fokuserar den här studien på barn i den allmänna befolkningen, de som besvarar nationella undersökningar. Det datamaterial som använts i den här studien kommer från redan pågående nationella undersökningar som genomförts bland 15–16-åriga skolelever. För de frågor som gäller konsekvenser av föräldrars alkoholkonsumtion har undersökningarna använt sig av screeningverktiget CAST-6.

RISK FÖR PROBLEM MED HÄLSA, RELATIONER OCH SKOLSITUATION

Projektet inleddes år 2018 och en hel del resultat har presenterats under projektets gång. En av de slutsatser som kan dras är att barn till föräldrar som dricker för mycket har en förhöjd risk för problem med hälsa, relationer och skolsituation. Samtidigt uppger många trots allt att de mår bra och de är välfungerande, de brukar benämnas motståndskraftiga eller resilienta.

I studien har man tittat närmare på vad som skiljer barn med problemdrickande föräldrar som mår bra, som är resilienta, jämfört med dem som mår sämre. Några svar har de faktiskt hittat.

Dr Michael Livingston, vid La Trobe University i Melbourne.

– Ungefär en fjärdedel av barnen med föräldrar som dricker för mycket har en positiv utveckling, trots sin situation, säger Michael Livingston. Den gruppen kännetecknas av att inte ha emotionella problem, ingen egen riskkonsumtion av alkohol eller normbrytande beteende.

I gruppen med positiv utveckling fanns fler pojkar än flickor och även fler med hög socioekonomisk status och bra relationer till föräldrar, vänner och skola. Det finns alltså skyddande faktorer. Att det skulle vara skillnader mellan pojkar och flickor var lite oväntat.

– Det fanns inte med bland våra hypoteser, säger Michael. Vi vet inte ännu varför det är skillnader mellan pojkar och flickor när det gäller resiliens, det är något som vi fortfarande tittar på.

En slutsats som kan dras redan nu är att ha en förälder med alkoholproblem leder inte automatiskt till problem utan det finns en rad skyddande faktorer – inte minst goda sociala relationer. Michael påtalar också behovet av liknande studier i andra länder.

– Det finns anmärkningsvärt få studier av det här slaget internationellt sett, säger Michael. Det skulle vara mycket värdefullt om den här studien kunde replikeras utanför Sverige.

Om skolundersökningarna

Data från två olika undersökningar har använts i studien. Den ena är *Skolelevers drogvanor*, som är en nationell undersökning som genomförts i årskurs 9 sedan 1971. Den andra är *Futura01* som genomförde sin första undersökning bland skolelever födda 2001 det år de gick i årskurs 9 och som därefter följer eleverna upp i vuxen ålder. Båda studierna genomförs av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN.

Om CAST-6

Children of Alcoholics Screening Test, CAST-6, är ett screeninginstrument bestående av ett frågebatteri om sex frågor, som används för att identifiera unga som har en förälder/vårdnadshavare som dricker för mycket.

Om studien

Projektets titel: "Children with heavy drinking parents in the general population"

Huvudsökande: Senior Research Fellow Michael Livingston, La Trobe University

Medsökande: Docent Mats Ramstedt, Docent Peter Larm, Fil.dr Jonas Raninen, Doktorand Erica Sundin

Projektid: Studien inleddes 2018 och avslutas under 2022.

Fokusområde: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion

Skyddsfaktorer bland barn till föräldrar med alkoholmissbruk

Som beskrevs i den föregående artikeln så är det en betydande andel av de pojkar och flickor som upplever alkoholmissbruk i familjen som klarar sig bra senare i livet. De är resilienta, så kallade maskrosbarn. Barn som trots att de vuxit upp under svåra familjeförhållanden har en positiv utveckling genom livet. Ökad kunskap om vad som gör dessa barn resilienta skulle kunna användas för att forma olika typer av insatser. Docent Ylva B Almquist vid Stockholms universitet har fått medel för att studera detta.

Det datamaterial som används i studien är Stockholm Birth Cohort Multigenerational Study (SBC Multigen), som följer en kohort av 14,608 män och kvinnor prospektivt från födelsen upp till pensionsålder (1953–2018). Forskarna har alltså möjlighet att via register följa barnen från födelsen till och med pensionsålder, vilket är unikt. Indikationer på allvarliga missbruksproblem i familjen har identifierats för 900 barn och det finns troligtvis ett mörkertal.

– För ungefär 6 procent av kohorten, lite mer än 900 barn, ser vi tydliga indikatorer på allvarliga missbruksproblem i familjen, säger Ylva B Almquist. Alla typer av missbruksproblem fångas inte av våra register, så andelen är troligtvis mycket större än så.

SKOLAN VIKTIG

Till att börja med kartläggs hur alkoholmissbruk bland föräldrar är kopplat till barnens risk för sjukdom och dödlighet över vuxenlivet. Som mått på alkoholmissbruk bland föräldrarna används i huvudsak information från socialtjänsten under perioden 1953–1965 (när kohortmedlemmarna var 0–12 år). Därefter ska potentiella skyddsfaktorer utanför familjen identifieras, skolan ägnas ett särskilt intresse. Tidigare forskning visar att barn som har en positiv situation i skolan generellt sett kommer att lyckas bra i livet, vare sig det handlar om att få en utbildning, hitta ett jobb eller ha god hälsa som vuxna.

– Vi tror att skolan är *särskilt* viktig för barn som kommer från familjer med missbruksproblem, säger Ylva. I våra studier tittar vi närmare på den här gruppen: kommer till

Docent Ylva B Almquist vid Stockholms universitet.

exempel barn som trivs i skolan, har många vänner eller höga betyg klara sig bättre som vuxna, trots att de vuxit upp under svåra familjeförhållanden?

LIVSLÅNG SJUKDOMSBILD

Men alla som växer upp i familjer med missbruksproblematik är som sagt inte maskrosbarn, många får problem. De studier som forskarna arbetar med just nu fokuserar på hur ohälsa och sjukdomar utvecklas under livet bland barn som vuxit upp i familjer med missbruksproblem. Uppväxten kan ibland leda till sjukdomsproblem som är livslånga.

– Vad som kanske slår mig mest är att de här barnen har en ökad risk för så många olika typer av sjukdomar, både fysiska och psykiska, och i alla faser av livet, säger Ylva. Detta understryker både hur viktigt det är att vi arbetar för att barn inte ska behöva växa upp med missbruksproblematik i hemmet – men också att vi behöver ta reda på vad som kan motverka de negativa effekterna hos barn som ändå utsätts för detta.

Om studien

Projektets titel: Maskrosbarn: Skyddsfaktorer bland barn till föräldrar med alkoholmissbruk

Huvudsökande: Docent Ylva B Almquist, Stockholms universitet

Medsökande: Fil. Dr. Nina-Katri Gustafsson, Fil. Dr. Lisa Berg, MPH Lauren Bishop

Projektid: Inleddes 2020 och beräknas avslutas 2022.

Publicerat: Almquist YB, Bishop L, Gustafsson N, et al Intergenerational transmission of alcohol misuse: mediation and interaction by school performance in a Swedish birth cohort *J Epidemiol Community Health* 2020; 74:598-604.

Samtliga projekt som beviljats medel för 2020 inom Fokusområde: Konsekvenser för barn av vuxnas alkoholkonsumtion

0011 Ylva B Almquist, Stockholms universitet, Maskrosbarn: Skyddsfaktorer bland barn till föräldrar med alkoholmissbruk

0024 Philip Lindner, Karolinska Institutet, Utvärdering av Skydda barnen – ett nätbaserat föräldra- och anhörigprogram

Om skyddsfaktorer

När det gäller skyddsfaktorer fokuseras i den här studien på indikatorer som mätts under tonårsperioden, och särskilt de som är kopplade till skolkontexten. Dessa är primärt hämtade från Skolstudien som gjordes 1966 (13 års ålder) och inkluderar exempelvis ambitioner med skolarbetet, skoltrivsel, betyg, övergång till gymnasiet, framtidsutsikter, vänskapsrelationer, popularitet i skolklassen, intressen och fritidsaktiviteter.

Om föräldrars alkoholmissbruk

Måttet på alkoholmissbruk bland föräldrarna bygger i huvudsak på information från socialtjänsten under perioden 1953–1965 (när kohortmedlemmarna var 0–12 år). SBC Multigen innehåller ovanligt detaljerad information tack vare den manuella datainsamlingen som gjordes från de lokala socialregistren i Stockholm under 1960- och 1970-talen. För cirka 1/3 av kohorten finns det även enkätinformation i Familjeundersökningen som gjordes 1968 (vid 15 års ålder) som innehåller frågor om föräldrarnas alkoholkonsumtion.

0029 Kristina Berglund, Göteborgs universitet, Alkohol och föräldraskap: Hur påverkas barnets alkoholbruk, psykiska hälsa och beteenden genom tonåren av föräldrars drickande?

0068 Jonas Landberg, Stockholms Universitet, Samband mellan faderns alkoholkonsumtion och sociala problem, alkoholrelaterad sjukhusvård och död före 60 års ålder, se projektkatalog 2019

0069 Michael Livingston, Latrobe University, "Children with heavy drinking parents in the general population", se projektkatalog 2019

Juniora medel

Vilka får läkemedel mot alkoholberoende och varför just de?

Alkoholberoende står för en stor andel av den alkoholrelaterade sjukdomsördan i samhället, WHO beräknar att alkohol ligger bakom mer än fem procent av världens totala sjukdomsörda. Behandling för alkoholberoende brukar läggas upp individuellt och anpassas utifrån hur svår problematiken är.

FOTO: AHMET GÖRCÜM

Sara Wallhed Finn, doktor vid Karolinska Institutet och legitimerad psykolog.

Tidigare studier har visat att läkemedelsbehandling kan vara effektivt för att reducera alkoholkonsumtion hos personer som är beroende. Däremot saknas – både i Sverige och internationellt – kunskap om förskrivning av alkohol-läkemedel och hur de fungerar i behandlingen. Det är kunskapsluckor som Sara Wallhed Finn, doktor vid Karolinska Institutet och legitimerad psykolog, vill ändra på.

Projektet har som övergripande syfte att studera förskrivningen av läkemedel för behandling av alkoholberoende. Att studera förskrivningen är viktigt av flera anledningar. Det var i arbetet med sin avhandling – i sökandet efter referenser – som Sara insåg att det finns så få publicerade studier på området.

– Trots att alkoholberoende har så pass stora negativa konsekvenser för individen, närstående och samhället i stort känner vi inte till hur tillgången till evidensbaserad läkemedelsbehandling för alkoholberoende i Sverige ser ut, säger Sara.

Om studien

Projektets titel: Pharmacological treatment of alcohol use disorders – who for, and what long-term outcomes

Huvudsökande: Medicine Doktor Sara Wallhed Finn, Karolinska Institutet

Medsökande: Docent Anna-Karin Danielsson, Professor Christina Dalman, Med Dr Anders Hammarberg

Projektid: 2020–2021

EVIDENSBASERAD OCH JÄMLIK VÅRD

Kunskapen om läkemedel mot alkoholberoende är låg utanför den specialiserade beroendevården, både inom primärvården och hos allmänheten i stort. Projektet lyfter tre specifika frågeställningar – vem får läkemedelsbehandling, var förskrivs läkemedlen (inom primärvården eller specialistvården) och vilka är långtidsutfallen. Det är viktigt att frågorna besvaras för att kunna erbjuda en evidensbaserad vård. Det är viktigt även ur ett jämlikhetsperspektiv och kan ge en fingervisning om för vilka grupper och var förskrivningen behöver öka. Att studera ursprungsland är av särskilt intresse.

– Ursprungsland är en individfaktor som är i högsta grad relevant i dagens samhälle, men ofta förbisett i forskningen på området, säger Sara.

Resultaten av studien kan alltså bidra till att utveckla en god och jämlik vård för hela befolkningen. I förlängningen kan resultaten bidra till att minska de alkoholrelaterade skadorna i samhället, exempelvis genom att man kan rikta insatser mot vissa målgrupper och även rikta utbildningsinsatser till vårdpersonal.

Om läkemedel mot alkoholberoende

I Sverige är fyra läkemedel godkända för indikationen alkoholberoende: akamprosats, disulfiram (som är den aktiva substansen i Antabus), nalmefen och naltrexon. Läkemedlen får en hög rekommendation i Socialstyrelsens nationella riktlinjer för beroendevård. Dock saknas, även från ett internationellt perspektiv, kunskap om förskrivning av alkoholläkemedel samt utfall i behandling.

Juniora medel

Utveckling av mobilbaserad intervention för minskat riskdrickande

Användandet av mobila enheter för att förändra levnadsvanor, till exempel rökning, har visat på god effekt. Däremot är inte användandet av mobila enheter för att minska riskdrickande tillräckligt utforskat för att evidensläget ska kunna sägas vara klart. Tidiga försök till att använda appar och SMS för det ändamålet har inte kunnat visa på effekt, mycket på grund av otillräcklig rekrytering eller uppföljning.

Docent Marcus Bendtsen vid Linköpings universitet.

– Framförallt tror jag det beror på att man gjort relativt små studier, säger docent Marcus Bendtsen vid Linköpings universitet. Det och att man inte tillräckligt ofta har uppmanat användare att verkligen använda interventionen.

Marcus och hans kollegor har utvecklat en ny mobiltelefonbaserad intervention som riktar sig mot riskdrickare i den svenska befolkningen med målet att de ska minska sin konsumtion. Det är för att utvärdera effekten av interventionen som de beviljats forskningsmedel.

Utvärderingen sker genom en randomiserad kontrollerad studie med 1000 deltagare i interventionsgruppen och lika många i kontrollgruppen, så totalt 2000 deltagare.

Interventionsgruppen får använda appen i kombination med grundläggande hälsoinformation och kontrollgruppen endast hälsoinformationen. Deltagarna har rekryterats via sociala medier och sökmotorer, och det har gått snabbt.

– Ja, vi har rekryterat mycket snabbare än vi trodde, säger Marcus, vilket indikerar att det finns ett behov för stöd som inte tillgodoses med de insatser som erbjuds idag.

Om studien

Projektets titel: "Mobilbaserad intervention för att minska riskdrickande i den allmänna befolkningen"

Huvudsökande: Docent Marcus Bendtsen, Linköpings universitet

Medsökande: Professor Preben Bendtsen

Projektid: Inleddes 2019 och avslutas 2021.

Publicerat: Bendtsen M, McCambridge J, Reducing Alcohol Consumption Among Risky Drinkers in the General Population of Sweden Using an Interactive Mobile Health Intervention: Protocol for a Randomized Controlled Trial. JMIR Res Protoc 2019;8(4): e13119.

NY KUNSKAP OM MOTIV TILL FÖRÄNDRING

Interventionen består av en instrumentpanel med sju olika moduler som på olika sätt ska hjälpa användaren att följa och kontrollera sitt drickande. Deltagarna påminns varje söndag via SMS att använda instrumentpanelen. En funktion är att användarna också kan författa SMS till sig själva som skickas vid en vald tidpunkt, till exempel en fredag kl 17.

– Det kan handla om att de påminner sig själva om att de inte vill vara bakfulla, att de vill spendera mer tid med barnen eller att de är rädda om sin hälsa. Detta är fantasiskt på många sätt, och öppnar upp en ny forskningsmöjlighet att titta på vad det är som är motiverar personer att förändra sina alkoholvanor.

TILL NYTTA FÖR BÅDE INDIVID OCH SAMHÄLLE

Om utvärderingen visar att interventionen har effekt så kommer den att göras tillgänglig för allmänheten men skulle även kunna användas av vårdgivare. I förlängningen skulle det kunna göra en stor samhällsnytta.

– Minskat riskdrickande leder inte bara till fördelar för dem som minskar sin konsumtion, säger Marcus. Samhället i stort gör besparingar både i social och ekonomisk börda. Minskat riskdrickande minskar också trycket på hälsa och sjukvård, vilket i sin tur leder till möjlighet till omprioriteringar av resurser mot andra sjukdomar.

Samtliga projekt som beviljats Juniöra medel för 2020:

0020 Susanne Hesselman, Uppsala Universitet, Maternal and placental outcomes after alcohol exposure during pregnancy

0025 Kristina Sundqvist, Stockholms Universitet, Alkoholinsatser i arbetslivet – e-behandling vs sedvanlig behandling

0030 Jonas Raninen, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, Futura01 – En longitudinell studie om betydelsen för ungdomar att växa upp under en tid med historiskt låg alkoholkonsumtion, se projektkatalog 2019

Om den mobilbaserade interventionen

Interventionen, som kallas TOPHAT, består av en instrumentpanel med sju olika moduler. I korthet är instrumentpanelen ett verktyg för att hjälpa individen att sätta mål för och följa sin konsumtion, lära sig hur man minskar sin konsumtion, göra planer för att undvika att dricka för mycket, lära sig om risker och konsekvenser med hög alkoholkonsumtion och att simulera och visualisera hur olika nivåer av konsumtion leder till olika utfall.

Om riskkonsumtion

I studien definieras riskkonsumtion som att individen dricker mer än 9 standardglas i veckan för kvinnor eller 14 standardglas för män alternativt mer än 4 standardglas för kvinnor eller 5 standardglas för män vid ett och samma tillfälle minst en gång i månaden. Ett standardglas är 12 g alkohol och motsvarar 33 cl starköl, en stor starköl (50 cl) innehåller 1,5 standardglas.

0038 Sara Wallhed Finn, Karolinska Institutet/Riddargatan 1, Pharmacological treatment of alcohol use disorders – who for, and what long-term, se projektkatalog 2019

0039 Tony Nilsson, CAN/Karolinska Institutet, 10-års-uppföljning av Sex försökskommuner

0056 Marcus Bendtsen, Linköpings universitet, "Mobilbaserad intervention för att minska riskdrickande i den allmänna befolkningen"